

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АГРЕСИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ

В статті досліджуються проблеми агресивності у студентів вищих навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю. Досліджуються домінуючі види агресії в структурі особистості хореографів, футболістів, волейболістів, фехтувальників, боксерів та представників інших видів спорту. Проаналізовано зв'язок агресивності особистості з рівнем спортивних досягнень.

Ключові слова: спорт, агресія, психодіагностика, індекс ворожості та агресивності.

Постановка проблеми. Занепад економіки, зниження життєвого рівня населення, руйнування систем моралі негативно впливають на свідомість, емоційну сферу та психічні стани особистості, що створює часті кризові ситуації, які породжують озлобленість, напруженість та агресію індивіда. В результаті зростає кількість осіб з девіантною та делінквентною поведінкою, аморальними вчинками, посилюється їх жорстокість та конфліктність [2]. На сьогоднішній день збільшується кількість агресивних дій населення, особливо серед молоді, як в Україні, так і в інших державах світу. Зростають також агресивні тенденції серед осіб, що належать до різних верств населення. Тому проблема корекції агресивних проявів особистості потребує пошуку шляхів її розв'язання, оскільки надмірний рівень агресії не тільки призводить до дезадаптації індивіда в суспільстві та погіршує його здоров'я, а й знижує ефективність його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема агресії досліджується на фундаментально-теоретичному і прикладному рівнях представниками різних психологічних напрямків [1,2,3,4]. Проте ґрунтовних розробок деяких її аспектів не існує. Так, недостатньо вивчалась проблема агресії в різних видах діяльності, не розкритий зв'язок агресивної поведінки з іншими індивідуально-психологічними властивостями особистості. Не досліджений також вплив агресивності особистості на її професійне зростання, не проаналізовані професії, в яких відповідний рівень агресивності є просто необхідним. Це положення відноситься, зокрема, і до ряду спортивних спеціальностей, особливо до тих, де є в наявності жорсткий контакт. У відомій автору літературі відсутні розробки, присвячені проблемі агресивності студентської молоді, зокрема і ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю. На сьогоднішній день не запропоновані достатньо ефективні психокорекційні програми для профілактики і подолання стану агресивності у студентів. У вищих навчальних закладах не створені консультативно-психологічні центри для надання висококваліфікованої психологічної допомоги студентам та викладачам.

В психологічній літературі проблемі агресивності особистості приділяється недостатньо уваги, хоча і існують окремі розробки, в яких дослідники намагаються дати її аналіз.

Відсутня єдина точка зору щодо визначення цього феномену. В сучасному психологічному словнику агресія трактується як мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам співіснування людей у суспільстві та викликає психологічний

дискомфорт. В словнику психолога-практика під агресією розуміється індивідуальна або ж колективна поведінка чи дія, спрямована на нанесення фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи. Є точка зору, згідно якої під агресією розуміються сильні фізичні або ж вербальні вчинки, які не тільки викликають деструктивні поведінки особистості, а й негативне ставлення та прояви ненависті до інших людей [1]. Дослідники цієї проблеми сходяться в одному, що прояв агресивності залежить від детермінованих взаємодією зовнішніх обставин та внутрішньої біопсихічної організації особистості.

Існують різні погляди на природу агресії. Найчастіше психологи розглядають соціально-небезпечні наслідки агресивної поведінки, і тому агресія трактується як негативне явище. Ми розділяємо точку зору вчених, які виділяють позитивну агресію, необхідну в деяких видах діяльності і негативну, що провокує конфліктні вчинки [3]. В такому випадку позитивна агресивна поведінка виконує захисну функцію, або ж функцію виходу із ситуації і являється нормальною реакцією особистості на несприятливі умови соціуму. Позитивна або ж не деструктивна агресія, як самозахисна поведінка, що спрямована на досягнення поставленої мети та задоволення бажань впливає на ефективність діяльності. Негативна або ж ворожа деструктивна агресивність характеризує дії, які мають дестабілізуючий вплив, завдають шкоди оточуючим та являють собою суспільну небезпечність.

Дослідження проблеми агресивності як однієї з якостей в структурі особистості неможливе без аналізу факторів, що сприяють її формуванню. В психологічних джерелах виділяється суб'єктивні фактори, які впливають на виявлення агресії. Так, в спеціальній літературі розглядаються мотиви та соціальні потреби як основа агресивної поведінки, психічні аномалії та психічні захворювання, акцентуації характеру, що є детермінуючими факторами поведінкових ворожих деструкцій [1,2,3,4]. Є точка зору, згідно якої дослідники підкреслюють, що у формуванні агресивної поведінки важливу роль відіграють індивідуально-психологічні властивості особистості, зокрема рівень її жорстокості [4]. Вивчаючи агресивні прояви поведінки у дітей психологи до них відносять також оцінку особистості іншими людьми, навмисність та сприйняття агресії як бажання помсти. Аналізуються також соціальні чинники, що детермінують появи агресивності, такі як: телебачення, кіно, соціальна реклама, які насаджують молоді негативні якості [2].

Хоча агресія є невід'ємною рисою багатьох екстремальних видів діяльності, зокрема і спорту, розробці проблеми агресивної поведінки особистості у спортивній діяльності приділяється недостатня увага. Як в психологічній, так і педагогічній літературі відсутній фундаментальні дослідження цих питань. Зокрема, не аналізувались детермінанти агресивності як особистісної риси, іншими суб'єктивними-об'єктивними факторами. В доступній автору літературі не вивчались природа, походження і зміст агресії, що виникає у спортивній діяльності, її зв'язок з індивідуально-психологічними особливостями спортсмена та спортивними досягненнями. Потрібно зазначити, що специфіка спорту ставить високі вимоги до особистісних якостей індивіда, рівня професіоналізму, швидкості реакції та до психоемоційної сфери, зокрема і до феномена агресії, як особистісної властивості, що впливає на результати спортивної діяльності.

Метою статті є аналіз агресивності в структурі особистості студентів ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю, її зв'язку з видом спорту та спортивним досягненнями

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.

Методи дослідження. У дослідженні використовувались нижчезазначені методи: аналіз літературних джерел з даної проблеми; психологічні спостереження; психологічне тестування (методика А.Басса і А.Даркі), аналіз продуктів діяльності (спортивних результатів).

Результати досліджень. У дослідженні ставились наступні завдання:

- визначити рівень агресивності студентів та домінуючі форми агресії;
- проаналізувати зв'язок спортивних результатів з рівнем агресивної поведінки особистості;
- розробити та апробувати методи корекції агресивних проявів індивіда.

В експерименті діагностувались такі види агресії: фізична, вербальна, непряма, негативізм, дратівливість, підозріливість, образа, почуття провини (аутоагресія). Аналізувались також індекси агресивності та ворожості.

В дослідженні брали участь студенти другого курсу факультету спорту Львівського державного університету фізичної культури загальною кількістю 54 особи. Серед обстежуваних 55,6% жінок та 44,4% - чоловіків.

Психодіагностиці підлягали представники наступних видів спорту: хореографії (24% від вибірки в цілому), футболу (24%), легкої атлетики (10%), волейболу (7%), фехтування (105), важкої атлетики (5%), боксу (8%). В меншій кількості були обстежені стрільці з луку, дзюдоїсти та каратисти. Серед респондентів є майстри спорту, кандидати в майстри спорту та студенти, що мають спортивні розряди.

Аналіз отриманих даних свідчить, що в структурі особистості студента виділяється три рівні агресивності: високий, середній та низький. В обстежуваних переважає середня агресивність. Так, по вибірці в цілому середній індекс агресивності проявляється у 40,0% жінок і у 38,5% чоловіків. Низький індекс агресії мають 36,6% студенток і 26,9% студентів. Високий індекс агресії зафіксовано у 37,7% чоловіків і 23,4% жінок.

Середній рівень агресії є нормальною реакцією особистості і виправданий самою природою спортивної діяльності, яка супроводжується численними стресогенними чинниками, що впливають на індивіда і є ризиком для його фізичного і психічного здоров'я. Агресивність таких обстежуваних не носить жорстокого характеру і не являє, як риса особистості, підвищену загрозу для суперників в процесі змагань.

В той же час насторожує той факт, що кожен третій опитуваний студент і кожна п'ята студентка мають підвищену агресивність. І хоча агресія являється в деяких видах спорту невід'ємною частиною діяльності, такі результати свідчать про необхідність посиленою психокорекційної роботи з даною групою студентів. В свою чергу високо агресивні люди, приймаючи агресію як природний прояв, використовують цей захисний механізм в будь-якій ситуації. Вони амбіційні, негнучкі в поведінці, що виробляє у них деструктивний спосіб подолання екстремальних труднощів. До того ж агресивність підвищується за рахунок накопичення негативних емоцій.

Одним із проявів високої агресивності є ворожість. Високий індекс ворожості діагностовано майже у кожній другій студентки (43,3%) та у кожного третього студента (30,7%). Висока ворожість спортсмена безпосередньо впливає на якість виконання функціональних обов'язків, стан фізичного та психічного здоров'я, оскільки ця властивість особистості тісно пов'язана з конфліктами та стресами у міжособистісних взаєминах. Найбільш оптимальним у спортивній діяльності є середній індекс ворожості, оскільки агресивність виконує захисту функцію. Такий показник спостерігається тільки у 10,0% жінок і у 38,4% чоловіків. З підвищенням загрози діяльності у агресивних особистостей ворожість збільшується, бо таким чином індивід захищає себе від впливу

несприятливого середовища. Низький індекс ворожості зафіксовано у 47,0% студенток і у 30,9% студентів. Діагностовано також досить високий рівень ворожості, як по вибірці в цілому так і по окремих спеціальностях.

При аналізі форм агресії студентської молоді ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю нами отримані наступні результати. По вибірці в цілому домінуючою формою агресії є почуття провини. Цей показник зафіксовано у 73,3% студенток і 57,7% студентів, що свідчить про неадекватну самооцінку опитуваних (найчастіше занижену) та про спрямованість аутоагресивних реакцій на себе, що незадовільно впливає на їх самопочуття і вимагає відповідних психологічних впливів. Ця категорія обстежуваних вимагає корекції психічного діяльності, що дозволить сформувати необхідні засоби психологічного захисту та стабілізує їх емоційно-вольову сферу. Негативною є також ситуація, що кожен третій чоловік і кожна третя жінка мають середній рівень почуття провини, і лише у 11% обстежених по вибірці в цілому зафіксовано низький рівень почуття провини. Високе почуття провини в майбутньому може мати негативні наслідки, оскільки формується професійна деформація, в результаті якої особистість буде ставити максимальні вимоги як до себе, так і до інших людей. У таких індивідів появляються жорсткі стереотипи, що часто призводить до конфліктів з оточуючим середовищем.

На другому місці знаходяться показники негативізму, які посилено проявляються у кожній третій студентки і у кожного другого студента. За негативізмом, як компонентом агресивності, гірші показники зафіксовані у чоловіків ніж у жінок, відповідно 53,8% студентів мають високий прояв негативізму проти 30,7% жінок.

Звертає на себе увагу також той факт, що кожен третій обстежуваний, як серед чоловіків, так і серед жінок, проявляє посилену непрямую агресію у ставленні до оточуючих. При цьому більш ніж у 60% обстежуваних спостерігається середній індекс непрямой агресії, і тільки у 8% - низький.

При вивченні підозрливості, як форми агресії, виявлено що частіше (у 50% випадків) зафіксовано цій показник серед чоловіків. Для таких обстежуваних характерні нестійкість емоційного стану, підвищена збудливість, депресивність, акцентуації по збудливому типу.

За показниками фізичної агресії домінують чоловіки. Серед них високо агресивними є 27% респондентів, серед жінок – 16,6% обстежуваних. Низько агресивними є тільки 15,3% чоловіків та 26,8% жінок. В основному значний контингент, до 57%, мають середній прояв фізичної агресії. В той же час не спостерігається статистично значимих відмінностей по показниках вербальної агресії. Кожен третій по вибірці в цілому є високо агресивним на вербальному рівні, кожен другий опитуваний є низько агресивним.

Дратівливість як форма агресивності зафіксована у 38,5% студентів і у 23,3% студенток. По вибірці в цілому переважають середні показники дратівливості.

В той же час роздратування як форма агресивності зафіксована у 38,5% чоловіків та 23,3% жінок. По вибірці в цілому ж переважають середні показники роздратування як у чоловіків, так і у жінок.

Образливість як форма агресії більш висока у жінок - 53,3% студенток вказали на цей показник проти 34,6% студентів. Негативним є також факт, що низька образа зафіксована лише у 11,3% чоловіків і 6,7% жінок. Висока образливість впливає на міжособистісні стосунки, оскільки вказує на нереальні очікування від оточуючих та формує негативізм при їх сприйнятті.

Проаналізуємо наявність агресивності як риси особистості у представників різних спортивних спеціальностей. Як показав аналіз експериментальних даних у видах

спорту, де є жорсткий контакт, спостерігається більш високий рівень агресії. Так, високий індекс агресивності діагностовано у 60% футболістів, у 43% важкоатлетів, у 40% баскетболістів, у 60% волейболістів. Найнижчий рівень агресивності серед опитуваної категорії діагностовано у студентів, що навчаються за спеціальністю «хореографія». Серед цих респондентів високий індекс агресивності мають 37,5%, низький – 25%. В той же час у представників професій, де є жорсткий контакт, зафіксовано і високий рівень ворожості. Так, високий індекс ворожості спостерігається у 45% важкоатлетів, у 60% волейболістів та у 40% баскетболістів. Агресивність, як риса особистості, в екстремальних ситуаціях має позитивний вплив на діяльність, але прояв ворожості негативно впливає на формування системи взаємовідносин в спортивному колективі.

Проаналізуємо зв'язок агресивності особистості з рівнем спортивних досягнень. Агресивна поведінка у спортсменів, що мають значні спортивні досягнення («кандидат в майстри спорту», «майстер спорту») має свою специфіку – вона виступає як спосіб досягнення спортивних результатів, як професійне самоствердження та реакція на екстремальну ситуацію у змаганнях. Агресія являється своєрідним захисним механізмом. При цьому агресивна поведінка у хлопців частіше виявляється у формі фізичної агресії та негативізму. Для дівчат найбільш типовою є вербальна форма агресії. Агресивні тенденції у таких спортсменів можуть бути спровоковані насильницькими діями суперників. Серед майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту чоловічої статі високий рівень агресивності діагностовано у 100% респондентів, але високий індекс ворожості зафіксовано лише у 7,8%. Серед жінок – майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту – високий рівень агресії зафіксований у 40% опитаних. В той же час 40% дівчат мають, низький рівень агресії. Підвищений індекс ворожості виявлено у 33% жінок зі значними спортивними досягненнями.

Висновки. Розглянуто основні види агресії, які проявляються у студентів ВНЗ фізкультурного профілю. Найчастіше високий індекс агресивності зустрічається у представників видів спорту, де є жорсткий контакт. Агресивність має тісний прямий зв'язок з рівнем спортивних досягнень, але зворотній – з індексом ворожості.

Виявлені відмінності у гендерному аспекті: у хлопців вищий індекс агресивності, у дівчат – ворожості. По вибірці в цілому домінуючою формою агресії є почуття провини. Для жінок найбільш типові прояви негативізму, образи, непрямой та вербальної агресії. Для чоловіків характерні підозрливість, дратівливість, непрямая та фізична агресія.

Література

1. Бэрон Р., Д. Ричардсон. Агрессия. / Р. Бэрон, Д.Ричардсон. – СПб: Питер, 2001. – 352с.
2. Гомонов Н.Д. Особенности противоправного поведения лиц с психическими девиациями: Монография / Н.Д.Гомонов; под. общ.ред. В.П.Сальникова. – СПб. – Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 187с.
3. Перентс Г. Агрессия наших детей. – М., 1997. – 152с.
4. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – Минск, 1996. – 176 с.

Транслітерація

1. Behron R., D. Richardson. Agressiya. / R. Behron, D.Richardson. – SPb: Piter, 2001. – 352s.
2. Gomonov N.D. Osobennosti protivopravnogo povedeniya lic s piskhicheskimi deviaciyami: Monografiya / N.D.Gomonov; pod. obshch.red. V.P.Sal'nikova. – SPb. – Sankt-Peterburgskij universitet MVD Rossii, 2000. – 187s.

3. Perents G. Agressiya nashih detej. – M., 1997. – 152s.

4. Furmanov I.A. Detskaya agresivnost': psihodiagnostika i korrekciya. – Minsk, 1996. – 176 s.

RESEARCH OF AGRICULTURE PROBLEM FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PHYSICAL AND SPORTS PROFILE

The article investigates the problems of aggressiveness among students of higher educational institutions of physical culture and sports. There is a positive aggression, necessary in some types of sports activities and negative, provoking conflicts. Positive aggressive behavior performs a protective function, or a function of the exit from the situation and is a normal reaction of the individual to adverse conditions of the society. It is revealed that the most optimal in sports activity is the average index of hostility. The dominant types of aggression in the structure of the personality of choreographers, football players, volleyball players, fencing, boxers and representatives of other sports are explored. Often a high index of aggressiveness occurs in representatives of sports where there is a hard contact. The connection between personality aggressiveness and level of sports achievements is analyzed. Aggressive behavior in athletes with significant sporting achievements ("the candidate for a master of sports", "master of sports") has its own specificity - it serves as a way to achieve sporting results, such as professional self-affirmation and reaction to the extreme situation in the competitions. It was found that aggressiveness has a close direct relationship with the level of sports achievements, but the reverse - with the index of hostility. The differences in the gender perspective are investigated: in boys the higher index of aggressiveness, in girls - hostility. In the sample as a whole, the dominant form of aggression is the feeling of guilt. For women, the most typical manifestations of negativism, insults, indirect and verbal aggression. For men, suspiciousness, irritability, indirect and physical aggression are characteristic.

Key words: sports, aggression, psychodiagnostics, index of hostility and aggressiveness

Баклицька Ольга Петрівна – доцент кафедри психології та педагогіки Львівського державного університету фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент.

УДК 159.923.2:364-051

Балахтар В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗАЛЕЖНО ВІД ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

У статті висвітлено проблему психологічного благополуччя, його вплив на успішність професійного становлення особистості фахівця з соціальної роботи. Представлено результати емпіричного дослідження психологічного благополуччя фахівців, визначено його показники (позитивні відносини з оточуючими, цілі у житті, особистісне зростання, самоприйняття, управління середовищем, автономія). Виявлено найбільш високі показники позитивних відносин з оточуючими людьми, що особливо важливо для професійної діяльності фахівців у сфері соціальної роботи, встановлення довірчих відносин з людьми; бажання проявляти турботу й емпатію щодо інших людей, знаходити компроміси у процесі взаємодії тощо. Виявлено вражаюче низького рівня показники психологічного благополуччя за вище перерахованими шкалами у фахівців у